

MARIK SÁNDOR „Jobb, ha az építésznek vannak kétségei...”

Bán Ferenc születésnapjára, az alkotómunkáról

Bán Ferenc Fotó: Máté Gábor

Ismeretségem Bán Ferencsel régi keletű. Egyidőben kezdtünk dolgozni Nyíregyházán: ő 1966-ban a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanácsai Tervező Irodában (Nyírterv), én egy évvel korábban a *Kelet-Magyarország* szerkesztőségében. A Nyírterv aranybánya volt a fiatal újságírók számára, úgy jártunk Soltész Béla „bácsihoz”, az igazgatóhoz, Scholtz Béla statikus tervező-főmérnökhöz, Bán Ferenc tervezőmérnökhöz, ké-

sőbb főépítészhez, mint a jókútra. Tervek százai készültek ott, mindig volt hír, információ, de éppen ez jelentette a gondot, mert a napilap legtöbbször nyúlfarknyi tudósításokat igényelt, szerencsés esetben egy-két képpel, főleg az épületavatások idején.

A Nyírterv és Bán Ferenc élete-munkája szinte nyitott könyvvé vált előttem, de egy igazán elmélyült beszélgetésre nem került sor köztünk, mígnem a rendszerváltozás hajnalán a Nyírterv széthullott. A már elismert építész néhány munkatársával magánvállalkozásban folytatta a közösen alakított *A-Stúdió '90* kft-ben – érdekes, változatos tervekkel, sokszor sikerekkel, máskor csalódással. Végül az történt, hogy elértük a nyugdíjkorhatárt, és nem született meg a *Kelet-Magyarországnak* szánt nagyobb interjúnk.

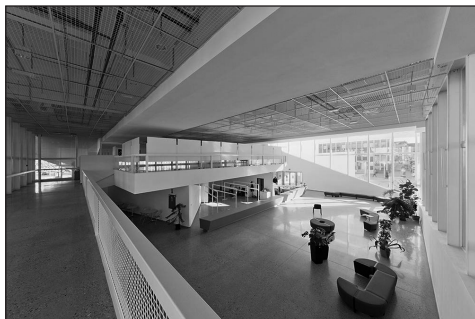
Szerencsére mindkettőnk hivatása olyan, hogy nyugdíjasként is lehet folytatni. Gondoltam, a jeles évforduló, a nyolcvanadik születésnap táján a vírusveszély ellenére megtalálhatjuk a módját, hogy a *Szemle* jóvoltából végre kényszerű terjedelmi korlátok nélkül tekinthessünk át legalább egy fél évszázadot – vagy egy kicsit többet.

Nem így történt. Bán Ferenc kitért az interjú elől.

Sajnáltam, de méltatlannak találtam volna győzködni őt, és inkább arra gondoltam, ismerem annyira, hogy meg tudok írni egy születésnapjára köszöntőt. Bö tíz éve

beszélgettünk már az alkotás öröméről-bánatáról egy megyénk nagyjairól szóló cikksorozat számára,¹ és korábbi írásaimból is emlékszem időtálló gondolatokra: hogyan láttam hírlapíróként a tényszerű, sokszor száraz eseménytudósítások fényében a szériamunkákon felülemelkedő, alkotó embert. Szétnéztem az interneten, felkészültem, ha én fogom megírni a köszöntőt, ilyesmire támaszkodom majd.

Bán Ferenc tervei, alkotásai között vannak a nyilvánosság előtt sokat szereplők, és kevésbé ismertek. Más csoportosítás szerint: felépültek, és a tervtárakban maradtak, bár ezek legalább olyan színvonalúak, mint amelyek megvalósultak. A valóra vált tervek közül a legismertebb a nyíregyházi megyei és városi művelődési központ, a Szakszervezetek Háza, a Színészház és Művész Presszó, a tokaji „golyóbis” nyaraló, a kisvárdai, a mátészalkai és a tiszavasvári városháza, a nyírbátori művelődési házból lett kultúrpalota, a Debreceni Universitas kollégiuma, a miskolci jezsuita templom és az avasi iskola, a Kóris Józseffel közösen tervezett magyar pavilon (hollókői ház), amely a párizsi UNESCO-központ előtt állt 1992-ben,² és a tervezői évek kezdetének gyöngyszeme, a balatonföldvári üdülőhelyi klub.

A Váci Mihály Művelődési Központ felújítás után.
Fogadóter. (2014)

A Váci Mihály Művelődési Központ felújítás után.
Előadóterem. (2014)
Bujnovszky Tamás felvételei

A különböző okokból meg nem valósult tervek is jelentősek, például a Sevillai Világkiállítás magyar pavilonja, a kuvaitvárosi nemzeti színház, hangversenyerem, művészeti bazar épületegyüttesének elképzelése, a Hűvösvölgyi Európa Szálló, a Hortobágyra tervezett nagy szállodaközpont terve, s persze nem maradhat ki a Nemzeti Színház jól ismert terve sem.

Ide kívánkozik egy másik felsorolás, az elismeréseké. Pro Urbe-díj, Ybl Miklós-díj, Kossuth-díj, Pro Architectura-díj, a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje

¹ *A Vörös Postakocsi* folyóirat induló, 2008/4. számába a szerkesztőség felkérésére összegeztük az új irodalmi, művészeti, kritikai folyóirat hangvételéhez alkalmazkodva, miként látja a változó Nyíregyházát és saját szakmai kiteljesedését. („Hiába csábítottak, hogy elmenjek...”, 13–22. old.)

² A Világörökség intézménye felállításának huszadik évfordulója alkalmából 1992 júliusától októberig az UNESCO Kulturális Világkiállítást rendezett Párizsban. Magyarországot a Világörökség-listán a hetvenes évek vége óta szereplő hollókői faluegyüttes képviselte.

(polgári tagozat), Molnár Farkas-díj,³ Prima Primissima-díj. A legutóbbi kitüntetésének – Nemzet Művésze (2016) – átadásakor elhangzottak azt is szükségtelenné teszi, hogy megpróbálkozzak összefoglalni, méltatni munkásságát, hiszen megtették a megisztelő, ritka címet odaítélők: „Bán Ferenc építőművész a kortárs építészeti kánon részeként értelmezhető, plasztikus formavilágot megjelenítő, progresszív szellemű életmű, és építész-generációkat kiművelő oktatói pályafutása elismeréseként és nagybecsüléseként részesült a kitüntető címben.” Ha a hivatalos kitüntetések reflektorfényéből hátrább lépünk, figyelemre méltó egy pályatárs megfogalmazása: „... egészen más a hivatalos díjak övezte ismertség, meg az, ha meglévő épületei és az ő vidéki gerilla harcmodora fiatal építészek és mesteriskolások tucatjait vonzotta mindig magához.”⁴

Annak ellenére, hogy közvetlen – mindenkinek, aki ismeri, ő „aBánFeri” –, nem szeret szerepelni, szívesen átengedi a reflektorfényt másoknak. Nem véletlen, hogy a közéletben szívesen mozgó vezetőtársa jelenítette meg a nyilvánosság számára szinte a tervezőiroda egészét. Sokszor annyira zárkózottnak bizonyult, hogy kis túlzással „harapófogóval kellett kihúzni belőle” az információkat, s ha beszélgetőpartnere nem kérdezett rá valamire, ő biztosan nem mondta. A „késztermék” – tudósítás, ri-

Nyírbátor, kulturális központ (2006)

port, interjú – sem érdekelte különösebben, mondván, ő válaszolt a kérdésekre, a többi az újságíró dolga. Ebben igaza is volt, de mégis... Ha nem hagytam annyiban, szinte mindig kiderült, van még érdekesség a háttérben, csak nem ő akart előhozakodni velem, elvárta, hogy beszélgetőpartnere legyen felkészült. Véletlenül került elélem egy, az ezredforduló táján megjelent, szakmai körökben ismert karcsú kötet, amelyben Bán Ferenc felfedte a titok nyitját: „Házaimról nem akarok beszélni. Ami a szemet nem győzi meg, arra felesleges a szó. ... Megvetem a fecsegést. A hallgatni tudás kevesek kiváltsága... A fecsegő ember munkájában is szertelen. Az építészet nem tűri a fecsegést.”⁵ Mégis lehet további titok, hiszen a gyakorta kritikus gazdasági újságírók éppen abban az időben szavazták meg Bán Ferenc számára *Az év építész*e elismerést a frissen átadott nyírbátori kulturális központ terveiért, amikor Budapesten egyre-másra mellőzték díjnyertes munkáit.

Amikor a születésnapi köszöntésre készültem, átnéztem azon terveinek sorát, amelyekről nem, vagy alig esik szó, s találtam köztük három templomot. A katolikus templom Borbányán 1981–82-ben épült, ekkor a templomépítészet nem volt az érdeklődés

³ A Molnár Farkas-díj magánkezdeményezésként létrejött és finanszírozott magyar építészeti elismerés. Molnár Farkas (Pécs, 1897. június 21. – Budapest, 1945. január 12.) magyar építész, festő és grafikus, az avantgárd építészet kiemelkedő alkotója.

⁴ Torma Tamás építésztkritikus. *Élet és Irodalom*, 2020. október 9.

⁵ BÁN FERENC: Vallomások. *Architektúra sorozat*. 1997. Kijárat Kiadó, 12.

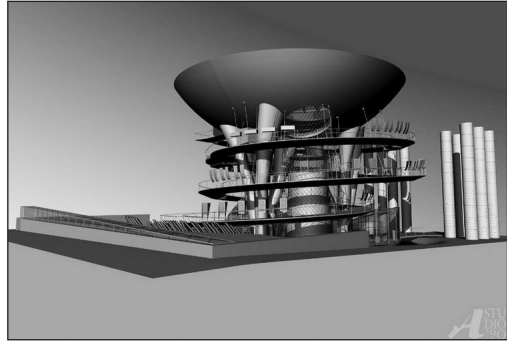
középpontjában. 2019-ben felújították, szebb, mint valaha. A varjúlaposi templom története különösen érdekes. A *Beszélő* 2000 márciusi számában olvastam róla, azzal a megjegyzéssel, hogy méltó zárandokhely lehetett volna.⁶ Tervei 1993–95 között születtek egy fiatal, lelkes katolikus pap felkérésére. A megrendelő tartózkodással fogadta a vázlatokat, de a tanyasi emberek, a templomot majdan használó hívők egyértelmű, egységes kiállása a terv mellett meggyőzték őt a koncepció helyességéről. A pap korai halála azonban megakadályozta az épület felépítését. Így a fontos mű oly sok más, papíron maradt tervvel együtt csak kevesekhez jut el; az építészettörténet azonban számoltartja, holott csupán egy kicsi kápolna. Alapterülete mintegy száz négyzetméter, tömege sem éri el a kisebb családi házak méretét. Bán Ferenc épületének meghatározó formáját az Alföldön máig élő, ősi technológiával, a helyszínen található anyagok felhasználásával megépíthető épületként tervezte: földbe ásott fa, cölöpökre font vessző, váz közé döngölt, tapasztott vályogfal, úgynevezett vert fal, fehérre meszelve. Fedele a szerkezettel és a gondolattal teljes összhangban fazsindely. A templomtér fala szinte teljesen tömör, azt a védelmet és biztonságot sugározza, melyet látogatói elvárnak tőle. Az építmény alkalmas lett volna arra, hogy zárandokhely is legyen.

Aránylag kevés szó esik Bán Ferenc munkái között az Avas-déli templomról, amelyet 1992-ben szenteltek fel Miskolc új városrészének területén. Ennek oka, hogy három tervező jegyzi az épületegyüttest, amely lényegében egy városrész centrumává vált. Maga a vöröstéglás templom igazi építészeti különlegesség, amely mellett jezsuita iskola, étterem, kollégium, tornaterem épült. A templomot együtt használja a római és a görögkatolikus egyház.

Amikor korábban Bán Ferencsel találkoztam, mindig meg akartam kérdezni miként dolgozza fel, hogy jobbnál jobb tervei nem valósulnak meg, hiszen a harmadik, a negyedik..., a sokadik után újra meg újra meglepő produkciókkal rukkol elő. De kevés volt az idő, vagy nem akartam hangulatrontó kérdésekkel feltartani. Egyszer azonban mégiscsak kijött rá a lépés, és Bán Ferenc részletesen válaszolt. „1990-ig minden egyszerű volt: a tanácsi beruházások többségének tervét a tanácsi iroda készítette – ez teljesen természetes volt. A rendszerváltás idején munkatársaimmal önszántunkból léptünk ki „a piacra”, a versenyszféra résztvevői lettünk, amelyben előre semmit sem lehet tudni. Beadjuk a tervünket a pályázatra, és várunk. A beruházó pedig meghozza a döntést, melyik tervet akarja megvalósítani – a saját pénzéért. És a döntés lehet szubjektív is, mindegy, hogy esztétikai, kapcsolati, vagy pénzügyi okok miatt. Ezen a pályán nincs helye az érzékenykedésnek, mert azzal nem lehet menni semmire. Kezdjük a következő tervet. Az persze más kérdés, ha már az alapozásnál tartó beruházást állítanak le, az ilyen különösen fájdalmas; legalább két nagy tervem lett kormányváltás áldozta. Az újrakezdéshez az ad erőt, hogy az elvetélt terveken is sokat tanultunk.” Utóbbira említette Bán Ferenc az expo-terveik sorát: a Sevillai Világkiállítás magyar

⁶ Varjúlapos egykor a Desseffy grófok majorságaként volt ismert. A II. világháborút megelőző években, 1938–39-ben gyűjtőtáborai révén írta be nevét a történelembe. Először erdélyi menekülők, majd kárpátaljai ukrán SZICS-gárdisták, aztán pedig lengyel menekültek voltak a lakói. A tábor története 1944-ben zsidó emberek összegyűjtésével folytatódott.

pavilonja (1990) a Budapesti Expo–1996 (benne a pesti Duna-part beépítés elsődíjas terve 1992-ből), a Lisszaboni Expo (1998) magyar pavilonjának tervpályázatát. A gondolatmenetet így zárta: „Akkoriban már majdnem mindent tudtunk egy világkiállításról, a Hannover EXPO–2000 pályázatunk az összes korábbiak eszenciája volt, sikeres, szép terv. A döntéshozók azonban egy másik sikeres, szép terv megvalósítása mellett döntöttek. Ám ne felejtjük el, hogy közben az *A Stúdió '90* számos munkája megvalósult, mindannyiunk örömeire, és az életem sem csak abból áll, hogy terveztem ezt, megépült az, és meg nem valósult terv maradt amaz.”⁷

Hannover EXPO–2000 (terv)

Egyszer épületeinek szokatlan formájáról beszélgettünk, és azt magyarázta, hogy minden fejben dől el. Mire a rajzasztalon megjelennek az első tervvázlatok, már pontosan tudja, milyen lesz a kész épület. „Sokszor kimegyek a helyszínre, és megpróbálom kitalálni, hogy az adott környezetben mi mutatna jól – mondta. – Ábrándozok, álmodozom, ez nekem nem is munka. Fontos, hogy az új létesítmény harmonikusan illeszkedjék a régi környezetbe, különösen, ha hangsúlyos épületek vannak körülötte.” Majd hozzátette: a leendő funkciók és a belső terek összeegyeztetése ezután következik. Kiemelte: fontos, hogy az emberek jól érezzék magukat az új épületben.

Barátságos, egyszerű, hétköznapi megfogalmazás ez. Kérdés, vajon miként beszél róla szakmai, építész körökben. Az ezredforduló idején készült jubileumi kötetben találtam meg a lehetséges választ. „Jó lenne ... hinni abban, hogy a mindenkinek tetszeni akaró, gyors sikerrel kecsegtető közepszerúségnél több a sokaknak nem tetsző következetes magatartás, hogy a gondolat a szerénységen is átsugárzik, hogy a nemzeti karakter ... mindig az adott hely és lehetőség szabta teremtmény sokféleségben rejlik.”⁸

Tiszavasvári, Városháza (1987) *Bagyinszki Zoltán felvétele*

Ha Bán Ferenc építészete bárhol szóba kerül, a nyíregyházi művelődési ház mellett emblematikus munkájaként tokaji családi nyaralóját említik. Sokan mondtak már erről véleményt pro és kontra, de miként vélekedik róla a legilletékesebb? „Sohasem volt hobbiterkünk, de szeretünk a szabadban sétálni, üldögélni a Bodrog-parton, csak hát nem nagyon lehet, mert jó időben legtöbbször szűknek bizonyul a tér. Nos, egy ilyen alkalom-

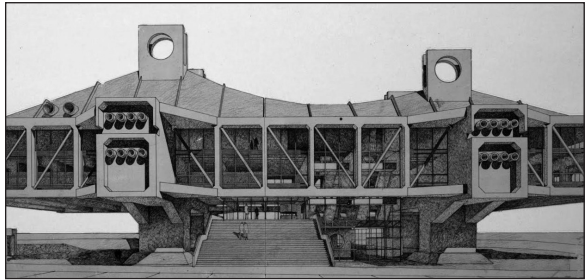
⁷ A Vörös Postakocsi, 2008. 4. sz. 15.

⁸ Ezredfordulós szimpozion, körkérdés művészekkel, Bán Ferenc válaszából. *Országépítő*, 2001/2.

mal észrevettem egy telket a hegyoldalban, jó régen lehetett kitéve a cédula: *eladó*. Elin-
dult a fantáziám, megvettük. Az járt az eszemben, hogy az életben egyszer legalább olyan
házat – nyaralót – építek oda, ami nekem tetszik, és nem szól bele senki... Tévedtem, kö-
zelharcot kellett vívnom az építési engedélyért, de végül elkészült. Egy ideig a családom-
ban is az volt a kérdés, hogy nem lehetett volna „valami normálisat”? Azóta eltelt nyolc
év, az unokáim imádják, és azt hiszem, *ez a lényeg*. A szakma színe-java is megfordult már
benne, kaptam hideget-meleget. Csak érdekességként mondom, hogy a makettjét, fény-
képekkel beavogatták a *Magyar Magic* – ami a 2004. évi magyar kulturális év elnevezése
volt Nagy-Britanniában – építészeti kiállításának anyagába és nagyon sok érdeklődőt
vonzott. Ez egy mérce. A Londoni Királyi Építészeti Akadémia nem enged be akármit,
és az is mond valamit, hogy az egész kiállítás reprezentatív katalógusának címlapján az én
házam szerepelt.”⁹

Azt gondolom, akiknek ez a nyaraló nem tetszik, többnyire abból ítélik meg, hogy a fény-
képeken, vagy az úton előtte átsuhanva két gömböt – úgy-
mond golyóbist, gombolyagot, méretes madáreséget – vélnek látni. És nem tudhatják, hogy a két gömbforma valójában csu-
pán a terasz része. A kis nyaraló összkomfortos tömbje belesimul a hegyoldalba, minden lépcső-
nek, szegletnek, ablaknak sajátos funkciója van, a környező lát-
vány része, sok minden szolgálja a kényelmet. Persze ezt a felülete-
tes szemlélő nem láthatja.

Bán Ferenc interjújában régi főnökéről és vezetőtársairól is nyilatkozott. Első tervezőiro-
dai igazgatójára így emlékezett: a művelődési ház tervezésére 1969-ben meghívásos pályáza-
tot írtak ki, a meghívott NYÍR-
TERV pályázatának elkészítését Soltész Béla bácsi, az igazgató
rám bízta. Akkor voltam 30 éves,
és ez a munka meghatározta a
további életem. Már túl voltam

A művelődési ház eredeti formájában (1979–1981)
Eredeti dokumentáció

A Váci Mihály Művelődési Központ felújítás után (2014)
Bujnovszky Tamás felvétele

⁹ A Vörös Postakocsi, 2008. 4. sz. 15.

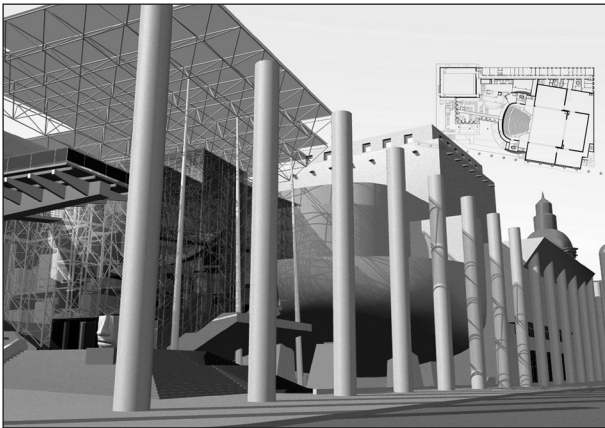
néhány nyertes pályázaton, azonban ez a megmérettetés – melyen az esélytelenek nyugal-
mával és az ebből fakadó bátorsággal indultam – a kiugrási lehetőség ígérését hordozta.

Egy későbbi tv-filmben ugyanerről: „Ez a ház engem egész életemben végigkísér...
Szakmai életem gyerekkorából való... Ez a ház dachból született. Vidéken éltem, meghí-
vásos tervpályázat volt, tudtam, hogy budapesti nagy tervezőiroda fogja nyerni a mun-
kát. Úgy indultam neki Plesz Tóni¹⁰ biztatására, mint egy sündiszón az autópályának,
hogy úgyse ér át a túloldalra. Akkor lett a legnagyobb a meglepetés, amikor kiderült,
hogy én végül is átértem. ... Úgy érzem, hogy ez a ház formált engem emberré is, meg-
építésszé. És minden más munka azért lett olyanná, amilyenné lett, mert úgy éreztem,
hogy ezt az épületet nem szabad 10, meg 20 év múlva alulmúlni. Ez már engem egy
életre kötelez, fegyelmez.”¹¹

Sokszor hallottam: a tervezőiroda két kulcsembere rivalizál. Erről Bán Ferenc így
vélekedett: „Scholtz Béla főmérnök-statikus nélkül ma nem lennék az, aki vagyok. Nagy
kalandjaimnál ő vállalta a rizikót. Én csak rajzoltam.”¹²

Ha már itt van egy párhuzam, nézzünk meg egy sokat emlegetett másikat is: hogyan
nyilatkozott egymás alkotásairól a két neves építész, Bán Ferenc, akit szakmai körökben a
kortárs magyar építészeti egyik legprogresszívebb alakjaként említenek, illetve Makovecz
Imre, akinek állandó jelzője: a magyar organikus építészeti mestere.

Bán Ferenc az idősebb pályatárs munkásságáról 2021-ben – kérésemre – így fogal-
mazott: „Makovecz Imrét a Mesteriskola kezdetétől, 1972-től ismerem. Ő mester volt,
én hallgató. Eltérő szemléletünk ellenére kölcsönös szimpátia, tisztelet alakult ki közöt-
tünk. Leveleztünk, telefonon beszélgettünk, járt nálam, az irodájába is meghívott. Korai
épületeit nagyon szerettem. Valami félreértés folytán, az egyidőben elkészült Sárospataki
Művelődési Háza és az én Nyíregyházi Művelődési Házam különlegessége okán alakul-
hatott ki ez a hír, amit építészeti kritikák, újságcikkek, az épületeket megnéző építészek
tényként kezeltek, mármint a köztünk lévő ellentétet. A nyílt nemzetközi pályázaton

Budapest, Nemzeti Színház (terv, 1997)

elnyert Budapesti Nemzeti
Színház építésének leállításá-
sakor Imrével készült inter-
jú elég jó cáfolat. Két eltérő
karakterű, önállóan gondol-
kodó ember miért ne értékel-
hetné a másik minőségét?”

A Bán Ferenc által emlí-
tett interjú a *Népszava* 2011.
november 21-i számában je-
lent meg. Az érintett részlet a
következő:

„– *Megkerülhetetlenül itt
tornyosul előttünk az új Nem-*

¹⁰ Plesz Antal (1930–2014) Széchenyi- és Ybl Miklós-díjas építész, Bán Ferenc mestertanára

¹¹ Térjátékok – beszélgetés Bán Ferencel. MTV 1991. Szerkesztő: Oskó Judit.

¹² BÁN FERENC: Vallomások. 1997. Kijarat Kiadó, 20.

zeti Színház ügye, ráadásul állandóan felvetődik az ön neve. Mit szól ahhoz, hogy a kormány nem az Erzsébet téren kívánja felépíteni az épületet? ... Az a hír járja a városban, hogy a fiókjában ott lapul a Nemzeti Színház kész terve, és ön ugrásra készen vár.

– Aki ezt kitalálta, az túl naiv, vagy egyszerűen aljas.

– Akkor ezek szerint nincs terv?

– Nincs bizony, nem én tervezem az új Nemzeti Színházat, sőt, ha megbíznának velem, akkor sem vállalnám el. Bán rendkívüli tehetség, kiváló építész, Isten csodája Nyíregyházán. Nagyon örültem, hogy éppen ő nyerte meg a pályázatot. Meggyőződésem, hogy jelen esetben is neki kell megtervezni a Nemzeti Színházat, és ha rajtam múlik, ez így is lesz. Semmi nem indokolja, hogy elvegyék tőle ezt a feladatot.”

(Más kérdés, hogy a kormányváltás után, fél évvel az első kapavágás után, miközben már az építkezés zajlott a belvárosi Erzsébet téren, mégis elvették. Az új Nemzeti Színházat más építész tervei alapján építették meg ferencvárosi helyszínen.)

Bán Ferenc nemcsak építész pályatársairól, hanem a kivitelezőkről is megbecsüléssel fogalmazott: „A művelődési házon edződtem, hiszen tizenegy évet vett igénybe a megépítése, sokszoros áttervezéssel. Ott értettem meg valójában, hogy mi a kivitelezés. Ott tanultam meg tisztelni a művezetőt meg az építésvezetőt, az ácsokat, a vasbetonszerelőket, a szakmunkásokat. Akkor értettem meg, hogy rajzolni bármit lehet, de azt föl is kell építeni, ehhez pedig ember kell. Ugyanolyan szintű ember, mint amilyenek én tartom magam.”¹³

Újságíróként az is foglalkoztatott, hogy az évek során, az építész „lépésenként” megváltoztatta Nyíregyháza belvárosa egy részének látványvilágát. A Metropol üzletház, a Jókai és a Nagy Imre tér beépítésének terve, a Korzó üzletház, a Váci Mihály Művelődési Központ, a Szakszervezetek Háza – így együtt...

Ilyen gondolatok, mozaikdarabok gyűltek össze, amikor újra felhívtam Bán Ferencet, hogy elmondjam, mire készülök interjú helyett. Nosztalgiztunk kicsit, majd megkérdeztem: miért zárkózott be?

– A 75. születésnapom táján sok ünneplésben volt részem – magyarázta. – Lexikonméretű könyv, közel 250 oldalas album jelent meg munkáimról sok rajzzal, fényképpel, részletes szöveggel,¹⁴ kiállítást rendeztek a terveimből, csaknem egyórás filmben beszéltem pá-

Nyíregyháza, Szakszervezetek Háza (1983)
Bujnovszky Tamás felvétele

¹³ Rendszerváltás után. Magyarországi építészet 1990–2002. Egy pesszimista bizakodó valloítása. OTKA T 037874., Moscu Katalin

¹⁴ SZABÓ LEVENTE: Bán Ferenc építészete – The Architecture of Ferenc Bán. Magyar és angol nyelven TERC Kft., Magyar Művészeti Akadémia, 2015, 235 p.

lyámról, sok interjút adtam. Elmondtam mindent. Jó, hogy szerencsésen megértem a következő kerek évfordulómat, de csak ismételni tudnám a régi dolgokat; az én koromban kevés említésre méltó történik már öt év alatt. Be is biztosítottam magam: két nagy zsákba beraktam minden értékesnek tűnő képet, rajzot, iratot. És léghem-tesen lezártam, a raktár legmagasabb polcára tettem. Nem beszélek a munkáimról, kíváltképp magamról. Szeretném átadni magam a nyugdíjas élet örömeinek...

– *Remélem, az azonban nincs ellenedre, hogy együtt átnézzük a születésnapj köszöntéseidet! Úgy tudom, több mint harminc rangos pályatársad papírra vetette jókívánságait.¹⁵ Kiválasztanék néhányat, és az építéssel foglalkozó mondatokhoz reflexiókat fűznék...*

– Erről lehet szó. Szívmelengető sorokat olvastam. Többen kézzel írtak, rajzoltak, lefényképezték valamelyik munkámat és szubjektív megjegyzések kíséretében küldték el. Jó is, hogy te választod ki a *Szemlének* szánt sorokat, mert számomra mindegyik kedves. Egyet azonban mindenképpen én szeretnék kiemelni, mégpedig egy „virtuális üdvözlőt”, amelyik nem szerepel köztük. Mert akire gondolok, már nem írhat, fél éve nincs köztünk. 72 évesen távozott örökre. De tudom, mit írt volna... Az általam nagyra becsült Turányi Gábor építésről van szó. 70. születésnapja alkalmából életmű-kiállítással köszöntötték őt a Budapesti Építészeti Központban, a Fugában. Bemutatták azt a háromnegyedórás filmet is, amelyet a Magyar Művészeti Akadémia készített az ünnepelt életművéről. És az ő filmjében volt olyan öt perc, amelyben pályatársam, barátom az én munkáimról beszélt, amelyek inspirálták őt. Még drónfotó is küldetett Nyíregyházára és Tokajba, hogy megfelelő szögből, távlatból mutassák be az én épületeimet. Ilyen gesztusra csak a legnagyobbak képesek. Tehát tudom, hogyan köszöntött volna. Gábor építészgenerációk számára volt igazodási pont. Hiányzik.

Aztán valóban átnéztük a jeles évfordulóra küldött gondolatokat.

- *Szabó Levente*, aki kétnyelvű monográfiát írt Bán Ferenc építészetéről így fogalmazott: – „Akárhányszor a budapesti Erzsébet téren járok, a hiányt észlelem. Odaképelem a meg nem valósult Nemzeti Színházat, s elgondolom, mennyi minden alakult volna másképp, ha az a különös, szokatlan és elemi erejű elgondolás, expresszív épített táj a pesti belváros szívében megépülhetett volna. Bán Ferenc építésze különös, szokatlan és elemi erejű.”

Tokaj, Bán Ferenc nyaralója
Balázs Mihály felvétele

- Két építész a különleges formájú tokaji üdülőőről fejtette ki gondolatát ünnepi köszöntőjében. *Balázs Mihály*: „Nyíregyházára menet, ha csak tehetem, Tokaj felé veszem az irányt. A kőrakodónál megállok egy rövid pihenőre. Szemlélődve figyelem,

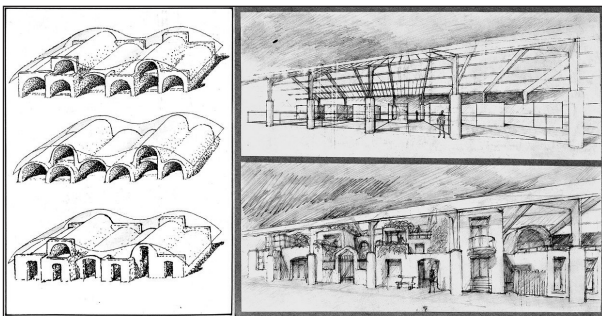
¹⁵ Valamennyi köszöntés teljes terjedelmében olvasható az *Építészfórum* internetes felületén: <https://epiteszforum.hu/isten-eltesse-ban-ferencet--baratok-palyatarsak-koszontese>

ahogy az út bal oldalán a Bodrog igyekszik méltóságos nyugalommal a Tisza felé, nem is sejtve, hogy hamarosan feloldódik a nagy folyamban. Jobbra a magas fallal körülvett zsidótemető zárt csendje, emberi sorsok emlékezete. Két erős jel, erős jelentéssel: elmúlás. De van itt egy derűs, bizakodó hely, ami az előzőekkel szemben nekem az állandóság, az időtlenség szimbóluma. Bán Feri háza, az élő természet egy kerített darabkája. ... Állok az út szélén és eltűnődve nézem a helyet, próbálom összeszedni gondolataimat. Szellemi értelemben biztos tájékozódási pontként megjelenő határkövet látok a kanyargós úton. A saját utamon.”

- *Sugár Péter* magáról a modernségről írt. „Tokaj. A zsidótemető kődolmenjei mellett egy különös, marsbeli ház: hosszú, modernista téglányépület, végigmenő üvegfe-lületekkel, acél feszítő pászmákkal: a modernség maga. Az acél keretek között két, nagyméretű gubacsdarázs-gubót tartanak az acélkábelek. Ide húzódik vissza, gu-bózza be magát az építés, a gubók biztonságába zárva magát, lebegve Mohamed koporsójaként az űrben, föld és ég között. Kinevet minket, bölcs faunként, minket, bolondokat. De nem is nevetés ez, hanem derű. Anakreoni épület, bölcsesség árad belőle és magabiztosság. Picasso írja, hogy a festészet nem finomkodás kérdése, hanem a hatalommal való élni tudás képessége. Ebből a házból árad a szépség és a tu-dás hatalmával való élni tudás képessége. Nincs mellébeszélés, »nincs alku: én hadd legyek boldog!« Ha Magyarország építészetéről kellene egy képet küldeni az űrbe, ennek a háznak a képét lőném fel, ha az Isten véletlenül nem látta volna, lássa!”

- *Ferkai András* egy irattárban maradt elképzelést elevenített fel. „Bán Ferenc szü-

letésnapjára egy szer-kesztőségi beszélgetést idézek (*Magyar Építészet* 1986/4.), melyben Turá-nyi Gáborral faggattuk munkáiról, gondolatairól. Ismert terveit, házait mel-lett szó esett egy meg nem valósult elképzeléséről, amit sajnós nem illusztrál-tunk a lapszámomban. Most

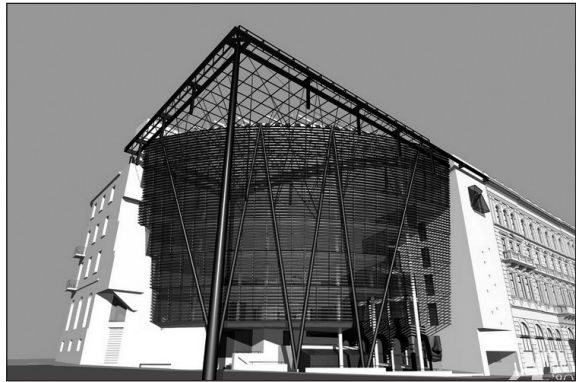
Bán Ferenc: Többlépcsős lakások fiataloknak (terv, 1986)

pótlom. „Sokkal jobban foglalkoztat a lakásépítés, pontosabban a fiatalok számá-
ra megoldást jelentő többlépcsős, sajáterős szisztéma kidolgozása. Sok gyártó cég ajánlja termékét, csak a szándék nem egészen világos. A válasz különbözőségük ellenére is egysíkú. Mindegyik eladni akar. Ha építészetünkben változás szükséges, akkor ebben a problémakörben lenne legnagyobb szükség rá. Az egyik változatban vályogból házilagosan készült 'alagutakba' rendezte a lakások helyiségeit. A másik-ban olcsó ipari elemekből szerelt védőtető alatt helyezett el minimális cellákat, melyeket a beköltözők fokozatosan bővítettek a maguk elképzelése szerint. Naiv idea-lizmus? Adott körülmények között igen, de soha aktuálisabb problémafelvetést!”

- *Bodonyi Csaba* nyíregyházi születésű építész. Munkássága főleg Miskolc és Bor-sod-Abaúj-Zemplén megyét gazdagította, negyed évszázadig Tokaj főépítésze is

volt. Joggal írt a vidéki lét tudatos vállalásáról. „Nem tudom, számontartod-e, hogy ismeretségünk is jubilált, mostanában 50 éves. Az emlékek bőségét nyújtja mindkét évforduló. Az elmúlt 50 év alatt párhuzamosan éltünk és dolgoztunk egymás közelségében Kelet-Magyarországon két városban, a vidéki lét tudatos vállalásával. Nekem mindvégig erőt adott, s megnyugtató ez a közelség és közös sorsvállalás. A Te elszántságod és kitartásod erősítette az enyémet is. Örömmel gondolok a kezdetekre, hogy 50 éve közös mesterünk, Plesz Antal révén szakmai tejestestvérként indultunk veled, Ferencz Istvánnal (s még többekkel). Közös istálló eltérő csikókkal. Élénken emlékszem szakmai gyermekkorunk nyíregyházi találkozásaira az induló művelődési ház Plesz-féle konzultációra, ahova kíváncsi tanulni vágyással többször elkísértem mesterünket, aki – újabb jubileumként – most lenne 90 éves. ...”

- *Banu Roland* Bán Ferenc több tanítványa nevében küldött üdvözlőt, Koós Marianna, Kótai Norbert, Sztojka Gábor, Tenkely Szabolcs, Tomku Gergely jókivánságait fogalmazta meg. „Ki nekünk, tanítványoknak »aBánferi«? Mester, póta-pa, mentor és barát. Akinek evidens módon adtuk meg a tiszteletet, pedig sosem várta el. De járt neki. A tudásáért,

Budapest, Clark Ádám tér (terv, 1997)

a kitartásáért, és a figyelméért, amivel körbevett bennünket. Aki legszívesebben a tokaji nyaralójában, medencetisztogatás közben tanított, aki mindig megmutatta, hogy egy kudarc után fel lehet állni és tenni tovább, ami a dolgunk, ami az ő szavait idézve: »Ülj le, haver, és most tervezz egy fasza házat!« Feri, kívánjuk, hogy tervezz még pár fasza házat! Isten éltesse!”

- *Sulyok Miklós* szerint: „Bán Ferencé a belső szabadság és a bátorság építészete. Akkor is képes volt szabadon gondolkodni és alkotni, amikor társadalmi és építészeti béklyók bénították az építészek kezét a rajzasztalon. ... »Az érdekel, hogyan lehetne egyszerű, érthető, folytatható építészetet csinálni, úgy építeni, ahogyan lélegzünk.« – mondta egy beszélgetésben. Magas mérce. Soha nem adta alább: nemzetközi színvonalú életműve a bizonyosság rá.”
- *Kovács Péter* emlékmontázsa jellemzően árulkodik kapcsolatuk természetéről: „Sok mindent megjegyeztem, amit mondtál. Pontatlanul, de az egyik fontos: »Nem szeretem a magabiztos kijelentéseket, jobb, ha az építésznek vannak kétségei.« – Nyíregyházán találkoztunk a szökőkút előtt, vittünk ajándékba egy Ban Shigeru¹⁶ könyvet. Remélem, Ban Shigerunak is vitt valaki egy Bán Ferenc könyvet! – Most járja körbe az országot a V4 országok szocialista korszakáról szóló építészeti kiál-

¹⁶ Ban Sigeru Pritzker-díjas japán építész, formatervező. Napjaink egyik leginnovatívabb formatervezője, a papír-építészet eredeti létrehozója, feltalálója.

lítás. A tablókön lévő képekből kisugárzik a nyíregyházi Művelődési Központ... – AHH (Atelier Herman Hertzberger) 88 éves mester vezetésével szuper új épületeket terveznek és a régieket sem engedik el. Az utrechti Music Centre 2014-ben elkészült felfrissítése analóg nyíregyházi »művház« átépítésével. Köréd is kellenének fiatalok! – Oscar Niemeyer a 100-at is betöltötte, amikor még mindig aktív volt. Neki a 80-asok fiatalok voltak. Bármennyire tagadod, lélekben te is az vagy, amíg *ilyenek* (tervek, makettek – a szerk.) vannak az asztalodon, biztosan.”

- *Masznyik Csaba* egy, az előző század végének építészettörténetét taglaló képzeletbeli tanulmányból küldött részletet. „A huszadik század harmadik harmadának négy emblematikus építész (születési sorrendben) Makovecz Imre (1935–2011), Janáky István (1938–2012), Bán Ferenc (1940) és Reimholz Péter (1942–2009). ... Janáky István és Bán Ferenc építészeti dimenzióban alkotó képzőművészek, Makovecz Imre épületek nyelvén is beszélő poéta, tanító, misszionárius. ... Az eredetiség kultusza nyugaton iskolát teremtett (Koolhaas-bébik), a Nyírség hőroza szerényen háttérbe húzódo – de mindig a figyelem középpontjában álló – csendes hős.”

- *Zombor Gábor*: köszöntésképpen bevallja, hogy az órákon időnként igyekezett nem figyelni, mégis tisztán emlékszik a Bán-féle gondolatokra. „Valamikor kilencvenháromban, talán tavasszal, a *béémén*, ott a harmadikon. Alkotóhét volt. Te nagyon jelen voltál. Mint nemzetközi sakkmester. Szimultánban. Nem Nálad voltam, de a mi csoportunk feladatait is *le-konzultáltad*... én persze igyekeztem nem figyelni. Tudod, az önéretet..., de tisztán és mindenre emlékszem, amit másoknak mondtál. Azóta is sokszor eszembe jut. Folyton visszatér az a pár gondolat. Aztán tíz év múlva Velencei Biennálé-pályázat Veled, megint tíz év, és együtt tanítunk. Most meg már nyolcvan. Boldog születésnapot! Nem Te voltál a konzulensem, mégis Tőled tanultam. Köszönöm!”

Nyíregyháza, Életfa, vízuhatarag (2007)

Budapest, Szépművészeti Múzeum bővítés (terv, 2008)

A művésről a kortársak üdvözlő szavai nyomán kirajzolódó személyiségkép viszonylagos teljességéhez tartozik egy további megjegyzés, amely nem a születésnap üdvöz-

letek között olvasható, mégis fontos. Az évek óta főképpen Amerikában alkotó Váró Márton Munkácsy Mihály-díjas szobrásszal a Floridában nemrég felavatott márvány-szobrairól beszélgettünk. Szóba kerültek magyarországi pályakezdő éveit, amikor Bán Ferenc mellett dolgozott. És nemcsak a Művelődési Ház térkompozíciója, amit maga készített, hanem a Nemzeti Színház későbbi pályázata is, amit megmutatott neki az építész. „Egy szempillantás alatt beleszerettem – mondta Váró 2020 őszén. – Amikor Carrarában márványt választok, lelki szemeim előtt számtalanszor megjelenik Bán Ferenc színház elé tervezett oszlopsora. És a vízióm: milyen nagyszerűen mutatnak volna ott az általam faragott hófehér carrarai márványoszlopok...”

Nyíregyháza, Művelődési Központ, Váró Márton díszkútja (1981)

Az alkotó műhelymunka nem csupán a pályája elején járó szobrászban hagyott nyomot, mutatja, hogy az építész-tervező a művelődési ház 2014-es felújítását követő sajtótájékoztatón megemlítette: a hetvenes években, az építkezés idején sok részletben kellett eltérni az eredeti tervektől. Fura volt, hogy kintről egy nagyvonalú sátozott látható, amikor a bejáratról az emeletre vezető a lépcsőn felmegyünk, szűk, kis térbe érkezünk. Hiába volt ott középen az a Váró Marci-féle rozsdamentes acél „zuhatag”, az efféle dekoratív megoldásokkal nem helyettesíthető a térélmény...

Egyszer arról beszélgettünk Bán Ferencsel, hogyan viszonyul a kitüntetésekhez, amelyek átadására negyvenes éveitől kezdve rendre érkezik meghívó. Azt mondta: az elismeréseket nem várja, de örül, ha valamely városi vagy az állami vezetés méltányolja munkásságát. A szíve mégis akkor dobban nagyobbat, ha a szakma díjazza, nem felületlenül kitüntetéssel. Megkülönböztetett helyen őrzi az értesítést alma materétől: „Bán Ferenc építészeti kimagasló szakmai munkásságának és emberi értékeinek elismerése-

Bán Ferenc az általa tervezett Váci Mihály Művelődési Központ épülete előtt, 2014 Fotó: szon.hu

képpen az Építészmérnöki Kar két doktori iskolája – a Csonka Pál Doktori Iskola és az Építésművészeti Doktori Iskola – közösen ajánlja az Egyetem Tiszteletbeli Mestere címre. – A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Szenátusának ünnepi ülésén ... Tiszteletbeli Mester (*Magister Honoris Causa*) címet adományoznak Bán Ferenc DLA építész, vezető tervezőnek. *„Egyetemünk ősi hagyománya, hogy az egyetem által művelt tudományágakban nemzetközi tekintélyt szerzett olyan tudósoknak, akik kiemelkedő egyéni tudományos teljesítményük mellett oktató-nevelő és tudományos munkánkat hathatósan segítve hozzájárulnak Egyetemünk kül- és belföldi megbecsüléséhez a Szenátus tiszteletbeli doktori, tiszteletbeli mesteri címet adományoz. Bán Ferenc DLA Ybl-, Kossuth- és Prima Primissima-díjas építész, a Magyar Művészeti Akadémia Tagja, a kortárs magyar építészet kiemelkedő alakja, olyan emblemikus épületek alkotója, amelyek a jelenkor magyar építészet állandó és kikerülhetetlen hivatkozási alapjai. Progresszív, egyéni munkássága mindenkor az érdeklődés középpontjában állott, különösen a fiatal építészgenerációkra volt nagy hatással.”* Hatalmas megtiszteltetés volt – mondta –, de egy műtétre történt előkészítés miatt nem vehettem részt az ünnepségen, a díszoklevelet később egyetemi küldöttség hozta el Nyíregyházára. A doktori címet, *DLA h. c.* csak ünnepi alkalmakon használom. De ugyanígy nagy elismerésnek tartottam, amikor címzetes egyetemi tanárként köszöntöttek a pécsi és a debreceni egyetemen. Számomra fontos, hogy átadhatom a tudásomat a fiatalabbaknak. Időnként komoly vendégjárás volt a munkahelyemen: nem csak egyetemi tanítványaim jöttek, hanem építészhallgatók külföldről is, Belgrádból, Londonból, Zürichből. Az, hogy egy egyetemista eljön a „világ végére” megnézni az épületeimet, igazi elismerés.

A kisvárdai Városháza

NÉVJEGY

BÁN FERENC DLA h. c. (Tokaj, 1940. szeptember 17.) a Nemzet Művésze címmel kitüntetett, Kossuth-díjas építész, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Nyíregyházán él. **Tanulmányok:** szülővárosában érettségizett. A Képzőművészeti Főiskolára jelentkezett festő szakra, de tanulmányait a Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karán kezdte, ahol 1964-ben építészmérnökként diplomázott. 1972–74 között elvégezte a Magyar Építészek Szövetsége Mesteriskoláját. **Munkahelyek:** 1964–1966: Bányászati Építő Vállalat, ösztöndíjas; 1966–1990: NYÍRTERV Nyíregyháza, tervezőmérnök, főépítész; 1990–2008: A Stúdió ,90 Kft., alapító tag; 2008–: Bán Ferenc Stúdió Bt., alapító. **Oktatói tevékenység:** Magyar Építészek Szövetsége Mesteriskolája, tiszteletbeli mestertanár a '90-es években. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem két doktori iskolájának együttes ajánlására adományozták számára a Tiszteletbeli Mester (*Magister Honoris Causa*) címet. Tanított a Pollack Mihály Műszaki Főiskolán (Pécs), az Ybl Miklós Műszaki Főiskolán (Debrecen), amelyek elismeréseként a jogutód Pécsi- és Debreceni Egyetem címzetes egyetemi tanára. **Kitüntetések, elismerések:** Pro Urbe-díj (Nyíregyháza, 1984), Ybl Miklós-díj (1986), Kossuth-díj (1994), Pro Architectura-díj (1997), Nyíregyháza Megyei Jogú Város Díszpolgára (2002), Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje (polgári tagozat) (2003), Molnár Farkas-díj (2004), Prima Primiissima-díj (2004), A Nemzet Művésze (2016).

TERVEI ALAPJÁN KIVITELEZETT ÉPÜLETEK: 1969–70 Balatonföldvár, Üdülöhelyi klub • 1969–72 Mátészalka, MOM Szemüveglencse és Folyadékmérő Gyára • 1972–77 Nyíregyháza, Megyei Tanács Továbbképző Intézete • 1973 Nyíregyháza, Bessenyei György síremléke • 1974–78 Nyíregyháza, TITÁSZ Székház • 1979–81 Nyíregyháza, Művelődési Ház • 1980–85 Mátészalka, Városháza • 1981–82 Nyíregyháza, katolikus templom • 1981–83 Kisvárda, Városháza • 1981–83 Tiszavasvári, Városháza • 1983–85 Nyíregyháza, Szakszervezetek Háza • 1983–85 Nyíregyháza, Színeszház és Művész Presszó • 1986–88 Mátészalka, Színház • 1987 Záhony, uszoda; Nyíregyháza, lakóházak, iskolák • 1990 Nyíregyháza, napenergia-ház • 1992: Magyar pavilon az UNESCO-palota kertjében Koris Jánossal • 1996 Nyíregyháza, Metropol Áruház

I. DÍJAS TERVPÁLYÁZATOK: 1970 Nyíregyházi Művelődési Ház • 1973 Bessenyei György síremléke • 1988 OKHB Bankszékház • 1989 Miskolc, Avas-templom, jezsuita iskola és kolostor • 1992 Európa Szálló, Budapest • 1992 Világörökség, Párizs • 1993 Metropol Áruház • 1996 Debreceni Kollégium • 1997 Nemzeti Színház, Budapest • 1999 Clark Ádám téri irodaház • 2000 Jókai téri épületegyüttes, Nyíregyháza